

ОЦІНЮВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ ЯК ІНСТРУМЕНТ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

О. В. Лозова; С. С. Ніколенко, доктор економічних наук

Досягнення високого соціально-економічного розвитку не можливе без державного втручання у соціальній сфері, оскільки саме вона здатна надати економічному розвитку належне соціальне спрямування. Тому із соціального погляду, держава є представником суспільних цілей та інтересів. Соціальні функції української держави постійно зазнають трансформації та потребують адаптації до нових економічних і політичних змін.

Створення умов для соціального розвитку України належить до пріоритетів внутрішньої політики країни. Разом з тим, за результатами багатьох наукових досліджень, сучасна соціально-економічна політика не задовольняє соціальні потреби населення. Удосконалення напрямів соціальної політики зумовлює необхідність здійснення зважених, цілеспрямованих, ефективних управлінських впливів, які б ґрунтувалися на розумінні загальнонаціональних пріоритетів.

Реалізація цих завдань потребує обґрунтування концептуальних підходів до оцінювання соціальних процесів на основі розробки інструментарію вимірювання соціального розвитку держави.

Дослідженню питань оцінювання соціально-економічного розвитку присвячені праці багатьох зарубіжних і вітчизняних учених: В. І. Бестужева-Лади, Дж. Бокса, В. П. Боровикова, В. М. Гейця, Г. Дженкінса, О. Г. Івахненка, Є. Лібанової, В. Є. Момота, М. І. Скрипниченко, П. Спікера, О. О. Фесенко, О. Г. Яременка та ін.

Проте, незважаючи на значний обсяг досліджень у даній галузі, не всі аспекти цієї проблеми достатньо розроблені. У них не ставилось питання оцінювання соціальних процесів

як інструменту державного регулювання національної економіки. Недостатня теоретична і методична розробленість концепцій оцінювання соціального розвитку національної економіки визначили тему даної статті.

Метою статті є характеристика основних тенденцій соціально-економічного розвитку України, а також оцінка соціальних процесів як інструмент державного регулювання національної економіки.

Для досягнення цієї мети визначено такі завдання: з'ясувати наукові підходи до оцінювання та основні індикатори соціального розвитку; визначити основні тенденції соціально-економічного розвитку України.

Формуючи та аналізуючи державну політику в соціальній сфері, необхідно враховувати, що в соціальному секторі, на відміну від економічного, відсутній чіткий механізм оцінювання ефективності її функціонування. Управління соціальною сферою потребує формування системи відповідних індикаторів, що змогли б відображати конкретний кінцевий соціально-економічний результат.

Оцінювання соціальних процесів у національній економіці – це систематична оцінка операцій, пов'язаних із формуванням або реалізацією державного регулювання соціального розвитку у порівнянні з комплексом явних або неявних стандартів, з метою їх удосконалення. З наведеного визначення очевидні основні складові оцінювання. Перша складова – це систематичність оцінки. Друга – пов'язана з оцінкою результатів реалізації цілей соціального розвитку. Третя складова визначає те, що мають бути визначені стандарти, згідно з якими здійснюється порівняння.

Оцінювання соціального розвитку країни визначається за різними методиками та показниками. У науковій літературі запропоновано декілька систем оцінки, які відрізняються як структурою ключових факторів, так і набором показників. 1999 р. на 29-й сесії Статистичної комісії ООН був затверджений мінімальний набір національних даних соціальної статистики, рекомендований робочою групою за міжнародними статистичними програмами і координацією Економічної і соціальної ради ООН.

На сьогодні ПРООН використовує широкий спектр статистичних даних, які характеризують різні сторони соціального розвитку:

- відтворення населення (чисельність і склад населення, народжуваність, дитяча та материнська смертність, передчасна смертність, поширеність особливо небезпечних хвороб);

- розвиток інфраструктури (витрати на охорону здоров'я, освіту і науку, вакцинація дітей, доступ до якісної питної води та ліків, поширеність телефонних мереж, мобільного зв'язку та Інтернет, споживання електроенергії);

- діяльність державної влади, видатки держави на охорону здоров'я та освіту, підтримка сільського господарства, видатки на армію, допомога багатих країн бідним, списання боргів бідних країн перед багатими, державний борг і його обслуговування, ратифікація міжнародних угод);

- економічне зростання (приріст ВВП, індекс споживчих цін, обсяги і структура імпорту та експорту, розвиток торгівлі, інвестиції, зайнятість і безробіття населення) тощо [1].

Особливою деталізацією вирізняється система показників соціального розвитку Франції, розроблена Національним інститутом статистики і економічних досліджень. У ній виділено чотири групи показників:

- чисельність і склад населення, трудових ресурсів і умов праці – демографічні показники, чисельність і структура економічно активного населення, показники зайнятості та безробіття, тривалості й ритму роботи, страйків;

- розподіл, перерозподіл і використання доходів від власності, заробітна плата (її мінімальна ставка), мінімальна пенсія, межа соціального забезпечення, купівельна спроможність євро, грошові й інші надходження (соціальне забезпечення, безкоштовна медична допомога, рентні надходження, благодійна допомога);

- умови життєдіяльності – показники споживання (обсяги, розраховані в загальному та на душу населення, кількість одиниць споживання), житлових умов, вільного часу та культурних розваг, накопичення майна і цінностей;

- соціальна сторона життя населення – показники освіти й освіченості населення, охорона здоров'я, формування домашнього господарства, соціальної мобільності, правопорушень і право охорони [2].

У національній економіці України оцінювання соціальної сфери проводить Центр перспективних досліджень Міністерства соціальної політики і НАН України, який здійснює підсумковий моніторинг у таких напрямках:

- рівень життя (стан розвитку людського потенціалу, боротьба з бідністю, рівень доходів і витрат населення країни, заробітна плата, стан заборгованості із виплати заробітної плати, пенсійне забезпечення, соціальна допомога);

- якість життя населення (охорона здоров'я, житло, продовольче забезпечення та харчування, сім'я і діти, освіта, культура та мистецтво, право на вільне пересування і туризм);

- ринок праці;

- демографічна ситуація;

- соціальне партнерство та соціальне середовище.

Крім того, у розрізі кожного напрямку сформована відповідна сукупність показників, що характеризують і оцінюють соціальну сферу України.

Соціальними індикаторами розвитку є ціла низка взаємопов'язаних показників, які характеризуються великою кількістю та різноманітністю, найбільш поширені з них узагальненні у рис.

Рис. Показники, що характеризують соціальний розвиток країни (побудовано на основі [3, с. 356])

Кількість і структура показників оцінки соціального розвитку відрізняються не лише в межах національної економіки, а й у порівнянні з іншими країнами світу. Порівняльний ана-

ліз індикаторів соціального розвитку та його структури в деяких державах представлено в табл.

Таблиця

Порівняльний аналіз індикаторів соціального розвитку та його структури

Нова Зеландія	США	Японія
Знання та вміння – 7	Освіта – 11	Сімейні відносини – 30
Здоров'я – 15	Здоров'я – 10	
Житлове питання – 9	Житлове питання – 14	
Громадянські та політичні права – 6	Права людини – 6	Суспільні відносини – 30
Безпека – 9	Національна безпека – 10	
Природне навколишнє середовище – 13	Суспільна безпека – 10	
Антропогенне навколишнє середовище – 6	Рекреація та дозвілля – 1	Трудові відносини – 40
Економічний рівень життя – 7	Навколишнє середовище – 4	
Економічний розвиток – 12	Дохід – 3	
Населення – 9	Працевлаштування – 12	
Суспільна щільність – 9	Інфраструктура – 5	
	Енергія – 4	

* Розраховано на основі [4].

Важливою складовою оцінки рівня розвитку будь-якої країни є її демографічна ситуація. Україна належить до однієї з найбільш

населених держав Європи, і у 2011 р. за чисельністю населення вона посіла 8 місце після Російської Федерації, Німеччини, Туреччини,

Франції, Великої Британії, Італії та Іспанії та 2 місце серед країн СНД після Російської Федерації. Слід відмітити, що такі провідні позиції останнім часом швидко змінюються у бік погіршення. Україна – єдина держава серед країн СНД, яка має постійну тенденцію до зменшення населення, крім неї зменшується чисельність лише у Болгарії, Литві, Німеччині та Польщі, але слід зазначити, що скорочення кількості громадян у них відбувається значно повільнішими темпами. Так, за період 2002–2011 рр. втрата становила 3,5 млн осіб, що становить 6 % від всієї кількості населення.

Аналізуючи коефіцієнт народжуваності населення, можна відмітити, що в Україні даний показник постійно зростає, і дана тенденція відповідає загальноєвропейській. Протягом 2002–2011 рр. загальний коефіцієнт народжуваності населення в Україні мав нижчі значення, ніж у таких високорозвинених країнах Європи, як Данія, Іспанія, Люксембург, Велика Британія, Фінляндія, Франція. За чисельністю народжених на 1000 осіб населення 2002–2011 р. Україна поступалася країнам-учасницям Єдиного економічного простору, крім того, посіла передостаннє місце (перед Молдовою) у рейтингу країн СНД. Станом на 2011 р. загальний коефіцієнт народжуваності населення України був на 16,9 % нижчим, ніж у Таджикистані, на 13,1 – у Киргизстані, на 11,7 – у Казахстані, на 6,85 – в Азербайджані, на 1,7 – у Вірменії, на 1,1 – у Російській Федерації, на 0,1 – у Республіці Білорусь та лише на 0,1 % вище, ніж у Молдові.

У той час як в більшості економічно розвинених країн світу за період 2002–2011 рр. спостерігається зниження коефіцієнта смертності, в Україні відбувається зворотна тенденція. Крім того, серед 45 країн світу вона мала найвищі значення коефіцієнта смертності, які становили 15,4 ‰ у 2000 р. та 16,3 ‰ у 2008 р., при мінімальних значеннях цього показника, 4,7 та 4,4 ‰ відповідно у Таджикистані.

Відповідно, у результаті зростання коефіцієнта смертності та низького коефіцієнта народжуваності в Україні, як і в більшості країн світу, спостерігається природне скорочення чисельності населення. І хоча протягом 2002–2011 рр. в Україні природний приріст був пос-

тійно від'ємним, але, поряд з тим спостерігається позитивна тенденція до його скорочення з $-7,6 ‰$ у 2002 р. до $-5,3 ‰$ у 2011 р.

Крім того, Україна входить до числа двадцяти країн світу з найменшою чисельністю дітей у віковій структурі населення. Так, у 2011 р. вона займала 8 місце з питомою вагою дітей – 13,8 %, що свідчить про швидкі темпи старіння нації та надто повільні темпи відновлювання населення. Найменшу питому вагу дітей мають такі країни як, Латвія – 13,3; Італія – 13,5; Словенія – 13,5; Японія – 13,5; Чеська Республіка – 13,6; Німеччина – 13,7 та Болгарія – 13,8 %.

Ситуація на ринку праці в Україні, яка постійно зазнає впливу глобалізації, трансформаційних і демографічних процесів, є важливою складовою оцінки соціального розвитку країни, у тому числі й розвитку людського потенціалу. Аналіз ринку праці в національній економіці є досить проблематичним, оскільки значний обсяг даного ринку знаходиться в тіні. За оцінками більшості фахівців, 40,0–60,0 % всієї економіки України знаходиться в тіні, тоді як граничний рівень показника тіньової економіки з метою національної безпеки не повинен перевищувати 15,0–20,0 % від обсягу ВВП. Враховуючи цей фактор, можливості реальної оцінки ринку праці в Україні суттєво знижується, оскільки в офіційній статистиці враховується лише його легальний сектор.

Однією з основних характеристик ринку праці є рівень зайнятості населення, розрахований за методологією МОП. Протягом 2002–2011 рр. даний показник змінювався неоднозначно, у 2000 р. рівень зайнятості становив 55,8 %, у 2011 р. зафіксовано найвище його значення 59,3 %, але водночас рівень зайнятості населення у віці 15–70 років в Україні був стабільно вищим за усереднене значення цього показника для країн ЄС. Крім того, аналізуючи рівень зайнятості жінок і чоловіків в Україні, 2011 р. він становив 53,9 та 62,1 % відповідно, дана тенденція спостерігається у всіх країнах світу, та все-таки рівень зайнятості жінок в Україні є значно вищим, ніж у більшості країн Європейського Союзу.

Оцінюючи ситуацію щодо безробіття населення в Україні, слід відзначити позитив-

ні тенденції змін рівня безробіття. Так, якщо 2000 р. рівень безробіття населення, розрахований за методологією МОП, становив 11,6 %, то станом на 2011 р. – 8,8 %, тобто зменшився на 2,8 %. Крім того, 2011 р. в умовах значного підвищення безробіття в усіх країнах Європи (як наслідок негативного впливу світової фінансової кризи) Україна мала все-таки нижчі значення цього показника ніж в європейських країнах на 0,1 %.

Важливою характеристикою соціального розвитку країни є продуктивність праці та її темпи зростання в різних країнах світу, оскільки вона визначає оплату праці, рівень і якість життя населення, працевлаштування, тривалість пошуку роботи та рівень безробіття тощо. За даними міжнародної організації «The Conference Board» щодо продуктивності праці та її темпів зростання в різних країнах світу станом на 2009–2010 рр., Україна посіла одне з передостанніх місць серед 93 можливих. За цими даними лідерами є Катар (де сума ВВП на одного зайнятого була на 55,9 % вище, ніж у США), Люксембург та Норвегія – 119,6 та 104,5 % відповідно. Так, в Україні продуктивність праці становить 17,2 % від американського рівня, тоді як у Польщі – 48,9; Литві – 44,4; Російській Федерації – 36,4; Республіці Білорусь – 33,3; Казахстані – 26,2 [7].

Для правильної оцінки соціального розвитку національної економіки проведемо аналіз показників рівня та якості життя населення, зокрема дослідимо структуру сукупних витрат домогосподарств. Дані свідчать, що за період 2000–2011 рр. сукупні витрати домогосподарств постійно зростають і у 2011 р. вони становлять 3426,8 грн, зокрема у міських поселеннях цей показник становить – 3593,3 грн, а у сільській місцевості – 3053,1 грн. Крім того, досить високою є і питома вага споживчих сукупних витрат, у 2011 році – 89,9 %, причому більша їх частина витрачається саме на продовольчі товари (56,9 % у 2011 р.). Майже 7,8 % свого доходу домогосподарства витрачають на оплату житлово-комунальних послуг, причому у міських поселення ця цифра становить 8,8 %, а у сільській місцевості – 5 %. Низькою залишається питома вага неспоживчих сукупних витрат – 10,0 % у 2011 р.

Важливими індикаторами соціального розвитку країни є співвідношення загальних доходів 20 % найбільш і 20 найменш забезпеченого населення (світільний коефіцієнт фондів), який у 2011 р. становить 3,6 разів, що свідчить про значне розшарування населення, а також про майже відсутність середнього класу в державі. Крім того, частка населення із середньодушовими загальними доходами місяць, нижчими за прожитковий мінімум у 2009 р. становила 15,5 %, а 2010 та 2011 рр. – 21,8 і 27,1 % відповідно, що абсолютно неприпустимо для країни з соціально орієнтованою ринковою економікою.

За розрахунками, здійсненими Інститутом демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи Національної академії наук України, рівень бідності у 2011 р. порівняно з 2010 р. підвищився на 0,2 в. п. і становив 24,3 %. Слід зауважити, що це один з найнижчих показників за останні десять років. Межа бідності досягла рівня 1062 грн у середньому на одну особу на місяць і збільшилась порівняно з попереднім роком на 13 %. Бідними були 32 % сільських господарств, 21 % – міських (16 % – великих міст, 29 – малих міст), 31 % домогосподарств з дітьми (у тому числі 56 % багатодітних домогосподарств, 23 % домогосподарств без дітей, у складі яких був хоча б один безробітний, 17 % домогосподарств, які складаються лише з осіб пенсійного віку, 14 % домогосподарств, які складаються з осіб лише працездатного віку).

Негативно впливає на рівень і якість життя населення і житлові умови, наприклад, 2011 р. на квартирному обліку перебувало 1084 тис. сімей і однаків, за цей же період кількість громадян, які одержали житло, – 7 тис. сімей, що становить лише 0,7 % загальної кількості тих, хто перебував на квартирному обліку на кінець попереднього року. Тобто з вищезазначених даних, можна зробити висновок, що держава досить неефективно покращує житлові умови свого населення.

Дослідивши наукові підходи до оцінювання та основні індикатори соціального розвитку в Україні, лише з'ясували, що в національній економіці відсутній системний підхід до формування державних соціальних гарантій,

а також сучасного інструментарію вибору пріоритетів соціальної політики та механізмів її реалізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Палій Н. С. Система діагностики соціальної безпеки [Електронний ресурс] / Н. С. Палій. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Tiru/2009-28-116.pdf. – Назва з титулу екрана.
2. Гордей О. Система чинників і фінансових показників вимірювання рівня життя населення / О. Гордей // Підприємство, господарство і право. – 2009. – № 10. – С. 222–225.
3. Державне регулювання економіки : навч. посіб. / Швайка Л. А. – К. : Знання, 2006. – 435 с.
4. Сергеева Л. Н. Анализ международного опыта определения показателя «качество жизни» / Л. Н. Сергеева // Бизнес-информ. – 2009. – № 6. – С. 11–17.
5. Куницкий Р. Мир труда [Электронный ресурс] / Р. Куницкий // Экономическая газета. – 2011. – № 6. – Режим доступа : <http://www.neg.by/news/9509.html>. – Название с экрана.
6. Офіційний сайт Міністерства соціальної політики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mlsp.kmu.gov.ua/control/uk/index>. – Назва з титулу екрана.
7. Олейник А. П. Страны мира в цифрах/2011 [Электронный ресурс] / А. П. Олейник. – Режим доступа : <http://www.alleng.ru/d/geog/geo030.htm>. – Название с экрана.

УДК 338.33:338.4:636

СТРАТЕГІЯ ДИВЕРСИФІКОВАНОГО ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ ТВАРИННИЦТВА

Т. О. Дерев'янюк

Розвиток окремих галузей сільського господарства та будь-якого підприємства у їх складі неможливий без розробки стратегії їх діяльності, що спричинена нестабільністю на ринку та неповнотою інформації про майбутній стан підприємства. Менеджери обґрунтовують напрями стратегічного розвитку, формують альтернативні варіанти організації виробничої діяльності. Однією зі стратегій, що спрямована на підвищення економічного росту та доходів підприємства, є стратегія диверсифікації. В аграрному виробництві диверсифікація сприяє більш рівномірному надходженню доходів за періодами року, ефективного використання фінансових ресурсів, охорони навколишнього середовища тощо.

Одним із проблемних і малодосліджених питань є застосування стратегії диверсифікації в сільськогосподарському виробництві, зокрема у галузі тваринництва. Питання диверсифікації досліджували такі вітчизняні

вчені, як: О. А. Вітковський, М. В. Врода, О. В. Зоренко, І. В. Гнидюк, Н. Г. Маслак, Є. І. Милованов, Н. Б. Мельник, М. Д. Корінько, Т. О. Травіна та ін. Але вони і досі недостатньо висвітлені у вітчизняній економічній літературі, а зарубіжний досвід диверсифікації потребує адаптації до умов господарювання в Україні. Тому розробка принципів і методологічних основ диверсифікації сучасного сільськогосподарського виробництва в Україні набуває актуальності як для економічної науки, так і для практики господарювання.

Оцінка результатів діяльності підприємства пов'язана з розробкою методики отримання, аналізу та висвітлення інформації, яка стосується освоєння нових технологій, видів продукції, діяльності ринків та інших видів і напрямів діяльності, а також виявлення закономірностей визначення стану досягнення мети диверсифікації. Перспективи та проблеми, пов'язані із своєчасною оцінкою результа-